

Aan tafel met Sicco

***Voedselzekerheid
in de 21^e eeuw***

Centrum voor
Lokaal Bestuur

Aan tafel met Sicco

Voedselzekerheid in de 21^e eeuw

Dit position paper is op basis van de inhoudelijke inbreng en het commentaar van de leden van de CLB-werkgroep voedselzekerheid (Rudy Rabbinge, Rian van Dam, William Moorlag, Wouter van Zandbrink, Ralph du Long, Annemieke Wissink, Jacqueline Kalk en Dorette Corbey) geschreven door Jan Erik Keman.

.....

Van oudsher staat het thema voedselzekerheid niet heel hoog op de sociaal-democratische agenda. Ja, je had ooit Mansholt, maar sinds zijn omvangrijke plan-Mansholt in werking trad, hebben we voedsel in overvloed en kunnen nagenoeg alle Nederlanders zich drie maaltijden per dag veroorloven. Gelukkig lijkt het er niet op dat die voedselzekerheid in Nederland de komende jaren in het geding komt.

Maar er is wel degelijk reden tot zorg. De grenzen van de landbouw zijn al bereikt en ons voornamelijk op dierlijke eiwitten gebaseerde eetpatroon is op de lange termijn niet houdbaar: niet voor het klimaat, niet voor het milieu en niet voor onze gezondheid.¹

Om tot een eigentijdse en sociaal-democratische visie te komen heeft een CLB-werkgroep dit position paper geschreven. Aan de hand van de hieronder beschreven dilemma's en waarden worden bijeenkomsten in het land georganiseerd om een nieuw sociaal-democratisch verhaal te formuleren waar mens, natuur en landbouw weer in harmonie met elkaar staan en dat als basis voor het politieke handelen van onze volksvertegenwoordigers en bestuurders kan dienen.

Bij de nieuwe visie op voedsel zijn de sociaal-democratische principes van bestaanszekerheid, solidariteit, herverdeling en binding leidend. Dat is in de loop der tijd eigenlijk nauwelijks veranderd. Zo valt in het in de jaren zeventig verschenen beginselprogramma te lezen dat er 'om een goed evenwicht tussen mens en natuur te waarborgen' we spaarzamer en zorgvuldiger moeten zijn met de 'natuur, grondstoffen en energie', de landbouw zuiniger met 'grond en andere produktiemiddelen' zal moeten omgaan en als klap op de vuurpijl 'de bio-industrie' wordt tegengegaan.²

Het had misschien hier en daar wat vlotter opgeschreven kunnen worden, maar aan actualiteit hebben deze beginselen nauwelijks ingeboet. Dat geldt ook voor de principes van een van de auteurs van dit beginselprogramma. Sicco Mansholt is in de collectieve herinnering vooral de man die na de oorlog het Europees landbouwbeleid van schaalvergroting bedacht en hielp realiseren. Daarbij golden drie principes als absolute voorwaarde: nooit meer honger, betaalbaar voedsel voor iedereen

.....

en een goed inkomen voor de boeren. Het vlak na de oorlog ingezette beleid is een groot succes gebleken. Honger is verdwenen en van het besteedbare inkomen wordt momenteel maar net iets meer dan 10% aan voedsel besteed.

Minder bekend is dat Mansholt al vrij snel de nadruk op de ‘zuinige’ omgang met grondstoffen en het maximale gebruik van ‘ecologische kennis’ legde. Het naoorlogse landbouwbeleid had namelijk wel zijn tol geëist. In 1995 luidde de toen 87-jarige Groninger nog eenmaal de noodklok: ‘Overall stinkt het in Nederland’, ‘minstens een derde van de Nederlandse veestapel moet verdwijnen’ en ‘om op het gebied van landbouw en milieu iets te bereiken, moet je ervoor zorgen dat de boer het in zijn portemonnaie voelt als hij te veel stikstof produceert’.³ De ecologische grenzen waren bereikt en eigenlijk al overschreden. Natuur, mens en leefomgeving leden te zeer onder de schadelijke uitstoot en vervuiling van de intensieve landbouw. Het is frappant en ook wel pijnlijk om te zien hoe de problemen die Mansholt beschrijft 25 jaar later nog actueel zijn. Aantasting van ons landschap, stankoverlast, gezondheidsrisico’s voor omwonenden, mestoverschotten en natuurlijk de stikstofuitstoot: de situatie is sinds 1995 eerder verslechterd dan verbeterd.

Ook nu staan de principes van nooit meer honger, betaalbaar voedsel voor iedereen en een goed inkomen voor de boeren nog fier overeind. Wel is het nodig om daar een eigentijdse invulling aan te geven en het klimaat en milieu als vierde principe toe te voegen. Voor dat laatste gaf Mansholt een voorzet. Al met de presentatie van het rapport van de Club van Rome in 1972 riep hij Europa op het roer om te gooien met de invoering van ecotaxen, brandstof distributie en recycling.⁴

De principes van Mansholt vertaald naar 2020

Nooit meer honger

In een tijd waar de schappen van supermarkten vol liggen en er op iedere straathoek wel een snelle hap te vinden is, lijkt ‘nooit meer honger’ ver weg. En dat is het in Nederland voor de meeste mensen ook. Maar in veel derde wereldlanden zijn met regelmaat hongersnoden en de VN waarschuwt dat door de klimaatverandering vanaf 2050 een mondiaal voedseltekort dreigt. Het is daarom goed dat verspilling verder wordt tegengegaan. En het mag worden gezegd: dat gaat steeds beter. In 2016 verspilden we per hoofd van de bevolking nog 41,5 kilo. Dat is 7 kilo meer dan de 34,5 kilo van nu. Toch is er nog heel wat nodig om die verspilling in 2030 te halveren.

Maar deze waarde is op een andere manier eveneens actueel. ‘Nooit meer honger’ gaat als het aan ons ligt verder dan een volle buik. Jouw dagelijkse maaltijd hoort veilig en gezond te zijn. Met name dat laatste is nu nog te weinig het geval. Een kilo frikandellen kan je al krijgen voor € 1,60: substantieel goedkoper dan een kilo appels. En ook wanneer we denken gezond te eten, komen we vaak bedrogen uit. Ons voedsel bevat te veel suikers en is te zout.

Ergens in de voedselketen gaat het mis. Van de gezonde en onbewerkte producten van de boer tot de vette zoute hap op het bord. Gezond en eerlijk voedsel is voor de grote supermarktketens nog te veel een mooi marketinginstrument, terwijl het aanbod van veel en zo goedkoop mogelijk niet wezenlijk verandert. De burger is zelf verantwoordelijkheid in het aanpassen van zijn of haar eetpatroon, maar uiteindelijk is het aan de gehele voedselketen en overheid (met regulering, stimulering en voorlichting) om de voor gezondheid en het klimaat noodzakelijke eiwittransitie van dierlijk naar plantaardig te realiseren.

Betaalbaar voedsel voor iedereen

Duurzaam en geproduceerd biologisch voedsel is nu alleen nog maar te betalen voor mensen met een gevulde portemonnee. Sociaal-economische gezondheidsverschillen – hoogopgeleide en goed verdienende burgers leven een paar jaar langer dan mensen uit de lagere sociaal-economische klassen en zijn in die jaren langer gezond – worden hierdoor vergroot en bestendig. De gevolgen hiervan zijn voor ons sociaal-democraten onverteerbaar.

Gezond en veilig voedsel moet voor iedereen bereikbaar worden. Om dat te bewerkstelligen is het zaak om ongezond voedsel onaantrekkelijker te maken en gezond en duurzaam voedsel aantrekkelijker. Met *true pricing*, waarin de werkelijke kosten (dus ook impact op klimaat, leefomgeving, natuur en gezondheid) worden meegenomen, zou dat mogelijk moeten zijn. Nu worden de bijkomende negatieve effecten vaak afgewend op het collectief: ongezond voedsel resulteert in hogere zorgkosten en ook het bestrijden van de milieuverontreiniging wordt door de overheid opgevangen. Ook kan worden gedacht aan het belasten van ongezond en weinig duurzaam voedsel, denk aan een vlees- en suikertaks.⁵

De betaalbaarheid staat voorop. Er wordt te gemakkelijk van uitgegaan dat de burger in de toekomst meer moet gaan betalen voor duurzaam geproduceerd en gezond voedsel. Met innovatie is veel mogelijk en eventuele prijsstijgingen zullen vooral in de overgangperiode naar de duurzame landbouw plaatsvinden (en dan

.....

ook opgevangen worden). Door daar nu flink in te investeren, moet het over tien jaar mogelijk zijn om duurzaam voedsel tegen een betaalbare prijs te produceren. Een hoger percentage van het besteedbaar inkomen (nu rond de 10%) is niet per se een taboe, maar terug naar de 50% van de jaren vijftig wil niemand.⁶

Goed inkomen voor de boeren

Voedsel is een wereldwijde industrie geworden: de ingrediënten op ons bord hebben meestal duizenden kilometers afgelegd. Door deze globalisering en de open grenzen is de concurrentie op prijs een *race to the bottom* geworden met als gevolg dat de Nederlandse boer het nakijken heeft als het ergens een paar cent goedkoper kan.

Het huidige landbouwsysteem is geworteld in de Europese subsidies. Met subsidies en prikkels die een maximale productie tegen een zo laag mogelijke prijs in de hand werken, groeide de Nederlandse landbouw uit tot de wereldspeler die zij vandaag de dag is. De voedselproductie in Nederland is veel hoger dan onze consumptie. Veel wordt geëxporteerd. Vaak is het dus geen kwestie van voedselzekerheid, maar een economisch vraagstuk. Daar hoort een ander type afweging bij.

Hoe afhankelijk boeren van Europese subsidies zijn, verschilt per sector, maar het meeste geld komt volgens de Rekenkamer niet terecht bij de boeren die dat het hardst nodig hebben. Ruim een derde van de inkomenssteun gaat naar boeren die meer dan twee keer modaal verdienen, terwijl slechts 24% gaat naar de boeren die minder dan het minimumloon hebben.⁷ Deze subsidies horen eerlijker verdeeld te worden met het principe 'steun voor boeren die met respect voor leefomgeving, klimaat en milieu landbouw bedrijven, én geen subsidie voor boeren die dat niet doen'.

Het inkomen van de boeren is echter vooral afhankelijk van supermarktketens die met hun inkoopmacht de hele wereld afspeuren naar goedkopere grondstoffen en producten. Een paar grote supermarktketens houden de prijs voor consumenten laag.⁸ Met hun monopolieacht en de eerder genoemde globalisering is van een eerlijke prijs (voor boer én milieu) op dit moment geen sprake. 36% van de boeren houdt minder dan het minimumloon over.⁹

Het huidige landbouwstelsel helpt deze armlastige boeren niet. Tegelijkertijd blijkt dat de enorme omvang van met name de intensieve veehouderij te belastend is voor natuur, klimaat en milieu. Dat een behoorlijk aantal boeren de komende jaren iets anders moet gaan doen, is vanuit dat oogpunt onvermijdelijk. Het mooie is: voor vier op de tien boeren is dit ook bespreekbaar.¹⁰ De noodzaak tot inkrimping van de veestapel biedt boeren – met name varkensboeren en pluimveehouders,

.....

die willen stoppen, kunnen dat nu vaak niet – ook de kans om uit het systeem te ontsnappen.

Ook hier is er geen alomvattende blauwdruk. Per sector en regio zal gekeken moeten worden wat de verstandigste weg is. Grond en bedrijven op- en uitkopen, het omvormen en extensiveren van boerenbedrijven, nieuwe vormen van voedselproductie en ander grondgebruik horen daarbij. Het inkrimpen van de veestapel is een middel om de huidige landbouw en veeteelt te verduurzamen en er zo voor te zorgen dat onze voedselvoorziening toekomstbestendig blijft.

De overheid zal een actieve grondpolitiek moeten gaan voeren om ervoor te zorgen dat landbouwgrond ten goede komt van leefomgeving, klimaat, milieu en natuur. Daarbij is het belangrijk dat het inkomen van de boeren, die blijven én de overgang naar een duurzame landbouw maken, op peil blijft en dat de boeren, die stoppen, een wenkend perspectief geboden wordt. Dat kan door de rekening van de transitie eerlijk te verdelen. En door in lijn met de Mansholt van de vorige eeuw vanuit de overheid meer onderzoek, voorlichting en subsidies te faciliteren om innovaties in de duurzame landbouw te ondersteunen.

En een ‘nieuwe’ waarde

Landbouw altijd in harmonie met dier, klimaat en milieu

De uitdagingen voor de landbouw zijn enorm. Met name de rundveehouderij en de glastuinbouw stoten grote hoeveelheden broeikasgassen en ammoniak uit.¹¹ Door het gebruik van bestrijdingsmiddelen en verschraving van de grond staat de biodiversiteit onder enorme druk. De bodem in veenweidegebieden daalt steeds verder en het dierenwelzijn in de bio-industrie is niet goed genoeg. Om van de ontwrichtende werking van onze landbouw op internationaal niveau nog maar te zwijgen.

Goed gedrag op het gebied van milieu, dierenwelzijn en uitstoot wordt nu niet beloond. Ook boeren die wel snel verandering willen, zitten klem in het systeem. Dat moet anders. Subsidies om duurzaam te boeren zijn teveel gericht op de innovatie zelf, de overdracht van kennis naar de praktijk verloopt daardoor nu te moeizaam.

In Ierland is daar wat op gevonden: *Green Origin*.¹² In dit overleg werken vertegenwoordigers uit de landbouw, voedselverwerkingsindustrie, ngo's en overheden gezamenlijk aan het verduurzamen van de gehele voedselketen. In Nederland hadden we iets vergelijkbaar: de zogenaamde productschappen. Hierin waren immers alle partijen uit de voedselketen vertegenwoordigd.

.....

Met subsidies voor onderzoek kan daarnaast worden gekeken hoe innovaties van de ene landbouwtak naar de andere kunnen worden vertaald. Vergeleken met de akkerbouw en veeteelt is de glastuinbouw behoorlijk innovatief. Kassen zijn energie-efficiënt, produceren elektriciteit en voor de gewassen worden nauwelijks bestrijdingsmiddelen gebruikt. Waar voor een kilo tomaten uit Spanje 80 liter water wordt verbruikt, is dat voor een in de kassen geproduceerde kilo tomaten maar 8 liter. Maar ook de glastuinbouw is er nog lang niet: de sector stoot nog steeds de meeste CO₂ van alle landbouw takken uit.¹³

Met innovatie is veel mogelijk. Al in 1992 (!) toonde het WRR in het rapport *Grond voor Keuzen* aan dat het met de juiste aanpassingen mogelijk moet zijn om met de helft van de landbouwgrond, minder dan 20% van de pesticiden, minder dan 30% van de vervuiling en een halvering van de kosten eenzelfde totaal volume kan worden geproduceerd.¹⁴

Tegelijkertijd moet de vervuiler gaan betalen. Boeren worden gestimuleerd om hun bedrijfsvoering te verduurzamen. Door aan de ene kant te zorgen voor genoeg tijd en geld voor verandering en innovaties en aan de andere kant bedrijven, die de kantjes ervan af blijven lopen onder druk te zetten, creëer je een wenkend perspectief.

In de duurzaamheidstransitie zijn lang niet altijd de verschillende belangen een obstakel. Om zoiets als de verschraving van de bodem aan te pakken, is vooral een lange adem en regie van de provinciale overheid nodig. Provincies kunnen maatregelen nemen, die op de lange termijn voor een verbetering van de bodem en daarmee voor meer opname van CO₂ zorgen, al dan niet in samenspraak met boeren.

Polarisatie

Breed draagvlak is bij deze transitie essentieel. Om structurele verandering te bewerkstelligen zullen de strijdende partijen (boerenbelangenbehartigers, boeren zelf, natuurorganisaties, burgers en openbaar bestuur) aan tafel moeten. De tegenstellingen zijn groot en het wederzijdse begrip is klein: boeren die met trekkers het Malieveld omploegen staan lijnrecht tegenover dierenactivisten die stallen bezetten en evenmin voor geweld terug lijken te deinzen; politici die de veestapel zo snel mogelijk willen halveren tegenover de oud-staatssecretaris die oproept om vooral niet naar die 'klimaatdrammers' te luisteren en 'het boeren aan de boeren' over te laten; en een grootgrutter die excuses aanbiedt nadat ze het in het reclamebladje gewaagd hadden alleen vegetarische recepten op te nemen.

.....

Voedsel is hot. Dat onze voedselproductie in de toekomst anders zal zijn, wil er bij de meeste mensen nog wel in, maar daarna is het uit met de consensus. Zelfs over wat precies duurzaam is, kan je dagenlang bakkeleien. Een boer die meer aan dierenwelzijn doet en zijn vee langer laat leven, stoot meer schadelijke broeikasgassen uit. Een biologische akkerbouwer, die geen schadelijke bestrijdingsmiddelen gebruikt, heeft meer grond nodig, en zal dus minder monden kunnen voeden. En accepteren we als consument dat er door de biologische bestrijding soms een spinnetje in de sla te vinden is?

Onder consumenten lijken de tegenstellingen niet veel kleiner. Je hebt burgers die hun eetpatroon radicaal omgooien en vanwege het dierenwelzijn en zorgen om het klimaat vegetariër of veganist worden. De afstand tot de belevingswereld van burgers voor wie de gehaktbal met jus juist een teken van welvaart is, kan haast niet groter zijn. Wie de berichtgeving er op na slaat, ziet vooral heel veel verschillende meningen. Tussen stad en platteland, de één nog bozer en luider dan de ander.

Het lijkt allemaal erg zwart-wit, maar de werkelijkheid is gelukkig anders. Meer dan de helft van de Nederlanders mag zich flexitariër noemen en kiest er voor om regelmatig het vlees te laten staan, maar plakt daar geen politiek statement aan vast. En heel veel boeren onderkennen de noodzaak tot verandering of de eigen rol in de klimaat- en milieuproblematiek juist wel.

Verandering kan niet zonder breed draagvlak

De grote vraag is hoe je de transitie het beste op gang brengt. Kies je voor de vlucht naar voren en roep je dat iedereen over tien jaar veganist moet zijn? Of trap je vol op de rem, houd je de op de lange termijn destructieve landbouw in stand en veronachtzaam je daarmee alle alarmerendere berichten over het klimaat, natuur en de gezondheid?

Als volkspartij die solidariteit hoog in het vaandel heeft staan en de wereld ook aan toekomstige generaties goed wil doorgeven, maar tegelijkertijd niet zonder breed gedragen maatschappelijk draagvlak politiek wil bedrijven, zitten we daar middenin. De PvdA is 'geen boeren voor alles'-partij, maar laat boeren, die vaak vast zitten in het systeem, ook niet in de steek. Wel vragen we boeren om samen te veranderen.

Hoe realiseren we snel en op een goede manier de transitie naar de kringlooplandbouw, herstellen we de ecologische schade van de huidige schadelijke manier van landbouw, en bouwen we de intensieve veeteelt en bio-industrie af, zonder dat

.....

het ten koste van de bestaanszekerheid van de boeren gaat? En op welke manier verleid je burgers afscheid te nemen van hun – ongezonde, weinig duurzame en dierlijke – eetpatroon, zonder dat je hele volkstammen tegen je in het harnas jaagt en daarmee de noodzakelijke veranderingen alleen maar vertraagt?

Op straat, in de supermarkt: overal schreeuwt de commercie ‘meer, meer, meer’. Consumenten worden verleid én laten zich verleiden. Want ondanks het ruime aanbod van gezond en kwalitatief duurzaam geproduceerd voedsel blijft de consument kiezen voor het goedkopere en minder dier-, klimaat- en milieuvriendelijke alternatief. Het simpelweg verbieden van de dier-, klimaat- en milieuvriendelijke massaproducten van Nederlandse bodem lijkt heel aantrekkelijk, maar is het gezien de internationale vrije handel niet. Een plofkip zal dan gewoon uit de Oekraïne komen. Hoe je consumenten ertoe verleidt zijn of haar consumptiepatroon aan te passen en of je daarbij als overheid normerend, bevoogdend of slechts aan de zijlijn moet blijven staan, is een moeilijk te beantwoorden én belangrijk dilemma.

Overheid aan zet

Zo zijn er tal van dilemma's, waar vaker niet dan wel een eenduidig antwoord op bestaat. Niet alleen lopen de belangen en verwachtingen van de verschillende belanghebbenden uiteen, ook de rol van de overheid is omstreden. Dat het lang wachten is op verandering als je het puur van de markt laat afhangen, erkent lang niet iedereen. De hele voedselindustrie aanspreken op haar verantwoordelijkheid is een goede eerste stap, maar zonder regulering zal het aanbod in de supermarkt echt niet op tijd veranderen. De korte termijnbelangen van de Bayers, Unilevers en de Aholds staan duurzame innovatie vaak in de weg. Als sociaal-democraten geloven we niet dat onze voedselzekerheid onder de financiële regie van het grootkapitaal in goede handen is.

Voor de PvdA is overheidsingrijpen geen doel op zich, maar het middel om idealen na te streven. Dat wil zeggen: goed en veilig voedsel voor iedereen en tegen een eerlijke prijs. Geen dumprijzen ten koste van boer, dier en gezondheid. Geen enorme ecologische voetafdruk ten koste van het klimaat en ontwikkelingslanden. En geen goed en duur voedsel voor de een, en slecht en goedkoop fastfood voor de ander.

Dat vergt een radicaal ander beleid, dat verder gaat dan de huidige *window dressing* van de nogal vaag omschreven kringlooplandbouw en het met wat technische aanpassingen doorgaan op de oude voet van schaalvergroting. Met de principes

.....

van Mansholt streven we naar een landbouw, die in evenwicht is met het milieu, klimaat en de biodiversiteit en waar gezond, betaalbaar en duurzaam geproduceerd voedsel voor iedereen een zekerheid is.

Het voedseldebat van nu lijkt te vaak op een loopgravenoorlog met partijen die vastzitten in hun eigen denken, uiteenlopende belangen en wederzijds onbegrip. Om die verschillende partijen en belangen tot elkaar te brengen en de zo noodzakelijke doorbraak te forceren kan het debat wel wat sociaal-democratische binding gebruiken.

Aan tafel dus.

Noten

- 1 Zie <https://www.milieucentraal.nl/milieubewust-eten/vlees-vis-of-vega/vlees/>
- 2 J. den Uyl, S. Mansholt, J. Pronk (e.a.) (1977), PvdA-beginselprogramma, 22.
Te vinden op <http://dnpprepo.ub.rug.nl/9887/9/PvdA%20Beginselprogramma%201977.pdf>.
- 3 Zie <https://www.nrc.nl/nieuws/1993/06/12/we-zullen-eerst-door-een-heel-diepdal-gaan-sicco-7185981-a1373003>.
- 4 Zie <https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/5636/het-plan-mansholt.html>
- 5 In sociaal-democratische kringen wordt hier verschillend over gedacht. Critici vinden dat zo'n taks zou betekenen dat je met geld op de oude voet door kan gaan en zonder geld niet.
- 6 Zie <https://www.agrimatie.nl/PublicatiePage.aspx?subpubID=2525&themalD=2904§orID=3534>
- 7 Zie <https://www.rekenkamer.nl/actueel/nieuws/2019/05/15/aanzienlijk-deel-inkomenssteun-eu-naar-nederlandse-boeren-met-2-keer-modaal-of-meer>
- 8 Zie bijvoorbeeld de prijs van melk, <https://milieudefensie.nl/actueel/boer-heeft-43-cent-per-liter-nodig-voor-eerlijke-melk>
- 9 Zie <https://www.rtlz.nl/algemeen/politiek/artikel/4714106/europese-steunmiljoenen-komen-vaak-bij-rijke-boeren-terecht>
- 10 Dat blijkt ook met het uitkoopprogramma voor varkensboeren. Zie <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/politiek/artikel/4985611/veel-varkenshouders-willen-bedrijf-laten-opkopen-door-rijk> en <https://www.boerderij.nl/Home/Nieuws/2019/9/Voor-4-op-de-10-boeren-is-stoppen-bespreekbaar-477013E/>
- 11 Zie o.a. <https://edepot.wur.nl/464128>
- 12 Zie <https://www.origingreen.ie/what-is-origin-green/about-origin-green/>
- 13 De daling van de uitstoot is bovendien gestagneerd en de afspraken met het Rijk over het verminderen van de uitstoot worden naar alle waarschijnlijkheid niet gehaald. Zie <https://themasites.pbl.nl/balansvande leefomgeving/jaargang-2018/themas/landbouw-en-voedsel/emissie-broeikasgassen-glastuinbouw-2020>
- 14 Zie <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/1992/06/09/grond-voor-keuzen-vier-perspectieven-voor-de-landelijke-gebieden-in-de-europese-gemeenschap>